Materiály

Dovolená s Heydrichem

Jiří Pokorný

V pomnichovském období ovládla český veřejný život snaha překonat stranické rozdíly a sjednotit podobně zaměřené organizace. O to začaly usilovat i odborové centrály, do té doby rozdělené podle politických hledisek.¹ Jejich jednání se však protahovala, protože se do nich vedle osobních animozit promítaly i rozpory mezi těmi, kteří chtěli uchránit co nejvíce z pluralitního ducha první republiky (tedy zejména sociálnědemokratickými a národně-sociálními odboráři), a jejími kritiky, kteří tíhli spíše k autoritativním představám o fungování státu (k nim patřili hlavně stoupenci agrární strany). Rozdílná stanoviska se značně sblížila po okupaci druhé republiky a zřízení protektorátu; všichni se totiž domnívali, že jednotná, početná a finančně silná organizace bude lépe odolávat německému nátlaku. Dojednaný kompromis vyústil 30. června 1939 v založení Národní odborové ústředny zaměstnanecké (NOÚZ), vedle níž existovalo ještě mnohem menší Ústředí veřejných zaměstnanců. Reorganizované odbory se distancovaly od marxistických představ,

1 K tomu srv. POKORNÝ, Jiří: Odbory po Mnichovu: Vznik Národní odborové ústředny zaměstnanecké. In: *Pohledy: Revue pro politiku, ekonomii, sociologii a historii*, roč. 7, č. 3 (1999), s. 15–17. Dosavadní literatura se touto problematikou příliš nezabývala (viz KOL.: *Nástin dějin československého odborového hnutí: Od vzniku prvních organizací odborového typu do období nástupu k výstavbě socialismu*. Praha, Práce 1963; TĚHLE, Jaroslav ad.: *Přehled dějin československého odborového hnutí*. Praha, Práce 1984). První větší pokus o její postižení představuje monografie Františka Čapky *Odbory v českých zemích v letech 1918–1948* (Brno, Masarykova univerzita 2008, s. 135–156).

svůj hlavní úkol spatřovaly v reprezentaci zaměstnanců při kolektivním vyjednávání a v jednání se státními úřady. Pravomoci odborů byly ale ještě předtím narušeny vládním nařízením z 28. dubna 1939, které učinilo platnost kolektivních smluv závislou na schválení státem. A po tomto výnosu následovaly další (zejména rozhodnutí o nahrazení zprostředkovatelen práce pracovními úřady, vyhlášení všeobecné pracovní povinnosti a podobně), které ve svém souhrnu znamenaly převzetí pracovních vztahů a organizace pracovního trhu do kompetence státních orgánů.²

Nacistická okupační správa se zpočátku zaměřila na naléhavější problémy a sjednoceným českým odborům se nevěnovala. Národní odborová ústředna zaměstnanecká mohla proto pomáhat odbojovým organizacím (hlavně Petičnímu výboru Věrní zůstaneme), jimž nabídla rozsáhlou síť kontaktů vedoucích až přímo do závodů. Odboroví předáci si uvědomovali, že význam odborů v pracovních oblastech upadá, a náhradou se alespoň snažili v dosud nebývalém měřítku organizovat péči o zdraví, odbornou výchovu a zábavu dělnictva. I tyto aktivity, stejně jako celá ústředna, se ale postupně dostávaly pod silící tlak nacistických okupačních orgánů, které učinily odbory odpovědnými za klid v závodech a využívaly je ke kontrole českého dělnictva a stimulování jeho pracovního úsilí. Funkcionáři ústředny se snažili postup německých úřadů brzdít, v zásadě ale jejich nátlaku ustupovali. Měli na paměti svou zodpovědnost za životy svých členů i majetek, který shromažďovaly generace před nimi a který jednou mohl zase sloužit odborovým cílům. Taková situace celkem nacistům vyhovovala. Pomalu utahovali šrouby, iniciovali personální i organizační změny směřující ke stále větší koncentraci rozhodování a byrokratizace. Ke snadnějšímu ovládnutí odborové ústředny vytvořila nacistická okupační správa 17. února 1941 Spojovací úřad k odborům (*Verbindungsstelle zu den Gewerkschaften*), do jehož čela jmenovala inženýra Wilhelma Köstera, významného funkcionáře Německé pracovní fronty (*Deutsche Arbeitsfront* – DAF), dělnické organizace, která měla v hitlerovském Německu nahradit svobodné odbory. Köster působil jako likvidátor odborového hnutí v Rakousku, usměrňoval odbory v Sudelech, měl tedy pro svou práci dostatečné předpoklady.

Ozdravné pobyty pro dělnickou mládež

Myšlenka pořádat ozdravné, prázdninové pobyty, hlavně pro mládež, měla v českých zemích delší tradici; jako inspirace mohli sloužit například skauti. Během první republiky takových organizací, snažících se zejména mládež vyvést z města a ukázat jí zdravý život v přírodě, přibývalo; přední místo v tom směru náleželo Křesťanskému sdružení mladých mužů (YMCA) a Křesťanskému sdružení mladých žen (YWCA).³

2 Viz Úřady práce. In: *Odborové sdružení a pracovní právo*, roč. 43, č. 10 (20.10.1939), s. 265.

3 K těmto sdružením viz např. HAVEL, Václav M.: *Mé vzpomínky*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1993, s. 173–177.

V roce 1939, a ještě více v roce následujícím se rekreační péčí o mladé pracovníky začaly zabývat ústavy sociálního pojištění – zejména Ústřední sociální pojišťovna a Ústřední svaz nemocenských pojišťoven.⁴ Lékaři vyhledávali mezi mladou populací (ve věku čtrnácti až osmnácti let) osoby, které vykazovaly příznaky ohrožení nějakou chorobou. Mezi tyto znaky patřila podvýživa, tělesná slabost nebo rodinná anamnéza obsahující tuberkulózu či nedávno prodělané infekční choroby. Kromě toho sem spadali i mladí lidé pracující v prostředí zdravotně nebezpečném, jaké s sebou nesla například práce s olovem, jedy nebo jinými škodlivými látkami. Všechny tyto osoby měly být vyslány na dvou- až čtyřtýdenní rekreační pobyty v celkem devětapadesáti českých a moravských táborech a ozdravovnách. Během května až září 1940 jimi prošlo 16 589 osob.⁵ Na akci spolupracovaly organizace zaměstnavatelů (například Ústřední svaz průmyslu a Ústřední svaz obchodu, Zemská rada živnostenská) i organizace odborové. I ty mohly navazovat na starší tradice, hodlaly však spíše napodobit jiný vzor – Německou pracovní frontu a její speciální pobočné organizace Radostí k síle (*Kraft durch Freude* – KdF).

Jednotlivé odborové subjekty využívaly svých existujících zařízení. Výboru kovoprůmyslového dělnictva ve Vítkovicích se roku 1941 podařilo v dohodě s majiteli větších i menších podniků a za organizační pomoci spolku Nový život zajistit bezplatný pobyt pro učně v rekreačním táboře v Prostřední Bečvě na východní Moravě. Mladí horníci z českých revírů se v září téhož roku sešli ke společnému ozdravnému pobytu v Újezdě u Klatov.⁶ Vedení Obchodního domu Brouk a Babka organizovalo takovéto pobyty pro své zaměstnance zřejmě po celou válku.⁷

Funkcionáři Národní odborové ústředny zaměstnanecké, kteří měli na starosti kulturní a rekreační vyžití svých členů, případně celého dělnictva, se podíleli, jak již řečeno, především na spolupráci s nemocenskými pojišťovnami. Kromě toho organizovali v rámci takzvaného podnikového sportu různé sportovní aktivity, pořádali návštěvy divadel, koncertů a dalších kulturních podniků a rovněž podporovali vytváření podnikových hudebních či pěveckých souborů.

Uvažovalo se i o rekreačních pobytech. Narozdíl od distribuce lístků na kulturní představení či pořádání vlastních vystoupení však šlo o finančně i organizačně náročnou záležitost. Národní odborová ústředna zaměstnanecká zdědila od bývalých, již zrušených odborových organizací rekreační zařízení, z nichž však jen několik

4 Viz PLESKOT, Jiří: *Rekreační péče o mladé pracovníky provedená ústavy soc. pojištění v r. 1940: Ročenka sociálně pojišťovacích a zdravotních ústavů*. Praha, Jednota soukromých zaměstnanců v peněžnictví a pojištníctví – skupina sociálně pojišťovací v Praze 1941, s. 133–159.

5 *Tamtéž*, s. 158.

6 *Všeodborový archiv Českomoravské komory odborových svazů* (dále VOA ČMKOS), Praha, fond (f.) Jednota kovoprůmyslového dělnictva, karton (k.) 26/13-56, Rekreační tábor učňů Prostř. Bečva – Padov; *tamtéž*, f. Jednota dělníků v hornictví, k. 19/12-44, Zpráva o rekreační akci pro mladé horníky z českých revírů v hornické ozdravovně v Újezdě u Klatov v září 1941.

7 Rekreační pobyty zaměstnanců pokrokového podniku. In: *Obchodní zaměstnanec*, roč. 2, č. 5 (květen 1942), s. 3.

bylo provozuschopných (Český Šternberk, Proseč u Pacova, Veverská Bítýška, Staré Hamry pod Smrkem, Ptení u Prostějova).

První máj 1942 a vlastní počátek rekreační akce

Svátek práce v roce 1942 se podle Vůdcova výslovného přání slavil až 2. května v sobotu, aby si tak dělníci mohli užít dvou dnů prázdná po sobě. Jak uváděla *Národní práce*, ústřední list Národní odborové ústředny zaměstnanecké, narozdíl od minulosti, kdy se pořádaly samé průvody a manifestace a svátek práce se měnil spíš na „svátek nenávisti a nadávek“, tentokrát nehrozily žádné okázalé oslavy. Místo toho se v 221 biografu po celém protektorátu konala v půl jedenácté dopoledne zvláštní filmová představení, na něž odborová ústředna rozdala sto deset tisíc volných vstupenek, v poledne v 219 obcích hrála hudba a odpoledne mohli pracující zamířit na fotbal – a protože sportovní kluby uvolnily polovinu vstupenek, mohla je pak v počtu sedmdesáti sedmi tisíc distribuovat opět NOÚZ.⁸

Starého dělnického svátku využil zastupující říšského protektora SS-Obergruppenführer generál Reinhard Heydrich, který se rád stylizoval do role starostlivého přítele dělnictva, k vyhlášení „velkorysého daru“: „...aby 3000 dělníků a dělnic ze zbrojních podniků, kteří potřebují zotavení, byla v zotavovacích Čech a Moravy poskytnuta zdarma dovolená na zotavenou.“⁹ Konkrétním provedením této akce byl pověřen Wilhelm Köster.

„Socialismus činu“ zastupujícího říšského protektora byl přirozeně náležitě propagandisticky využit. Ostatně osud dělnictva v protektorátu mu „ležel na srdci“ od prvního dne jeho zdejšího působení. Již 24. října 1941 přijal delegaci českých dělníků, vyslechl jejich přání a podle možností, daných válečnými poměry, jim pochopitelně z propagandistických důvodů vycházel vstříc.¹⁰ Také při provádění akce dělnických dovolených si stanovil jako zásadní podmínku poskytnout dělníkům dobré ubytování, „aby jim skutkem dokázáno sociální smýšlení Říše“.¹¹ Bedlivě sledoval všechny přípravy a dal si neustále referovat o postupu prací. Na druhé straně vzbudilo prohlášení zastupujícího říšského protektora velký zájem.

Hlavním symbolem Heydrichovy akce se staly lázně Luhačovice, vlastně jediné významné lázně, které zůstaly na území Protektorátu Čechy a Morava. Druhého června 1942 sem přijela první skupina 232 dělníků a dvaadvaceti dělnic.¹² Vlak s rekreanty vjížděl do luhačovického nádraží za zvuků pochodu, který hrála nivnická

8 vr: Letošní svátek práce. In: *Národní práce* (1.5.1942), s. 1 n.

9 Velkorysý dar zastupujícího říšského protektora SS-Obergruppenführera Heydricha českému dělnictvu. In: *Tamtéž*, s. 1.

10 Srv. např. KORP, Karel: Jdeme správnou cestou. In: *Práce a hospodářství*, roč. 2, č. 11 (listopad 1941), s. 205.

11 DVOŘÁK, František: Uznání a zhodnocení práce českého dělníka. In: *Národní práce* (11.4.1942), s. 1 a 3; Dělníkům to nejlepší: Socialismus činu zastupujícího říšského protektora. In: *Tamtéž* (24.5.1942), s. 1.

12 Rekreační akce v prospěch dělnictva. In: *Tamtéž* (2.6.1942), s. 3.

Zahájení třetího ročníku Zotavovací akce – Odkaz Reinharda Heydricha dne 16. května 1944 (Všeodborový archiv Českomoravské komory odborových svazů, Praha, fond Fotoarchiv Hanka)

kapela ve slováckých krojích. Skupinu vítal úřadující náměstek starosty a další místní hodnostáři. Rekreatanti si prohlédli město a okolí a pak se věnovali svým zálibám. K dispozici měli zázemí celých lázní, a především nejlepšího místního hotelu Palace. Domácí řád jim měl poskytovat co největší volnost. V sedm ráno se zájemci mohli zúčastnit rozcvičky, mezi půl sedmou a desátou hodinou se podávala snídaně, mezi dvanáctou a půl druhou oběd, potom mezi čtvrtou a půl šestou svačina, od sedmé večere. Dopoledne se rekreatanti většinou věnovali procházkám a hrám, po obědě odpočívali na lehátkách, případně otomanech ve svých pokojích. Odpoledne následovaly lázeňské procedury, koupání na koupališti, procházky v lese a k pramenům léčivých vod. Za nepříznivého počasí mohli navštívit knihovnu a čítárnu

s velkým množstvím novin a časopisů. V poledne a večer koncertoval pětičlenný salonní orchestr, jednou zahrál i ke kamarádkému večírku, další podobné akce si někdy uspořádali sami rekreatanti „vlastními silami“. Kdykoliv mohli navíc zajít do hotelové kavárny, restaurace a jídelny.

Návštěvníci se tak s lázněmi zřejmě velmi dobře szili a vtiskli tomuto městu na čas nový ráz, jak alespoň psala *Národní práce* a další odborové časopisy: „Stále nové a nové tváře lidí vtiskují Luhačovicům trvalý dělnický ráz. Lze dokonce předpokládat, že tento ráz bude vyjádřen přídomkem prvních dělnických lázní v Čechách a na Moravě. Dělnický ráz lázní Luhačovic se projevuje zvláště odpoledne při pití léčivých vod a na luhačovické kolonádě. To už nejsou znuděné tváře peněžních žoků a židovských zmetků, kteří dříve zaplňovali v Luhačovicích vše nejlepší a nejkrásnější. Na kolonádě se procházejí v prostých, ale čistých oblecích dělníci a dělnice, kteří si spokojeně povídají o tom, jak pěkně užívají své dovolené, co všechno viděli a čeho všeho mohou užívat. Uvědomují si, že je to svět, který jim dříve nepatřil a do něhož byli ze svých pracovních působišť poslání jen díky velkorysému daru Zastupujícího říšského protektora, SS-Obergruppenführera generála policie Reinharda Heydricha.“¹³

13 Dělnictvo z kovoprůmyslových závodů v Luhačovicích. In: *Kovodělník*, roč. 2, č. 7 (červenec 1942), s. 8 n.; dále viz např. Týden radosti a odpočinku: Dělníci rekreatanti v Luhačovicích. In: *Lučebník*, roč. 2, č. 7 (červenec 1942), s. 8 n.

Rekreační akce se rozrostla natolik, že bylo nutno otevřít po Luhačovicích další dvě zotavovny, v Českém Šternberku na Sázavě a ve Věšíně u Rožmitálu. Věšín představoval jiný typ rekreace, rozhodně méně okázalý, ale nepochybně také velmi oblíbený.¹⁴ V hlubokém lese stály dvě řady dřevěných domků, uzavřených na čelní straně vzdušnou restaurací s terasami a bazénem. Každý domek měl vlastní verandu, předsín se zapuštěnými prádelnicí, šatnicí a umyvadlem, a obytný prostor, v němž vedle stolů a židlí, umístěných u velkého okna, stály po obou stranách nad sebou dvě postele. O pohodlí a správnou tělesnou i duševní relaxaci dvou tisíc jednoho sta rekreatantů v jednom turnusu pečovalo patnáct zaměstnanců. Rekreatanti se věnovali odpočinku nebo vycházkám, výletům a sportům. Večer se hrál pětníkový mariáš, četly se knihy a časopisy.

Počet účastníků Heydrichovy akce v roce 1942 přerostl tři tisíce a údajně dosáhl až sedmi tisíc, tyto údaje však je potřeba brát s rezervou, protože mohla být z propagandistických důvodů nafukována. Heydrichova akce byla zahájena ovšem již v době, kdy zastupující říšského protektora umíral. Rekreatanti vjížděli do Luhačovic ve stejný den, kdy v Praze přišly na Staroměstské náměstí „desetitisícové zástupy českého lidu, aby odsoudily atentát, odmítly zločinné štvání zahraniční emigrace a přiznaly se k říšskému uvědomění“.¹⁵ Heydrichova akce však nebyla zastavena, naopak pokračovala v ještě větším rozsahu.

Odkaz Reinharda Heydricha 1943 a 1944

Okupační orgány si nepochybně uvědomovaly význam této akce, a proto ji jednoznačně podpořily. Státní tajemník v Protektorátu Čechy a Morava SS-Obergruppenführer Karl Hermann Frank podtrhl její důležitost tím, že ji pojmenoval po svém zemřelém předchůdci jako Zotavovací akci 1943, respektive 1944 – Odkaz Reinharda Heydricha (*Erholungsaktion 1943, respektive 1944 – Reinhard-Heydrich-Ver-mächtnis*). Zároveň nabyla vysloveně masového charakteru. Zatímco (podle údajů z roku 1944) zpočátku probíhala jen ve třech zotavovnách, v roce 1943 už jich bylo dvaatřicet a v předposledním roce války dokonce čtyřiapadesát. V prvním roce se jí zúčastnilo údajně na sedm tisíc osob, v následujícím roce 32 127 a roku 1944 už 41 439 osob, z toho 12 912 žen (tedy necelá třetina).¹⁶ O konkrétních rozměrech si lze učinit představu na základě následujících statistik z roku 1944.

14 Věšín, další rekreační středisko. In: *Lučebník*, roč. 2, č. 8 (srpen 1942), s. 7.

15 Dělnictvo Škodových závodů proti zločinnému štvání a rušení pracovního míru: Živly, které lehkomyšlně ohrožují existenci jednotlivců i celku, budou zneškodněny. In: *Národní práce* (2.6. 1942), s. 1 n.

16 VOA ČMKOS, f. Národní odborová ústředna zaměstnanecká (NOÚZ), k. 217/102-20, Celková zpráva o zotavovací akci 1944 Odkaz Reinharda Heydricha pro pana generálního tajemníka Františka Koláře, 25.11.1944.

Počet a kapacita penzionů a zotavoven zapojených do Zotavovací akce 1944¹⁷

Místo	Počet rekreačních zařízení	Počet lůžek
Luhačovice	13	525
Bystřička	9	336
Kokořín	4	200
Věšín	1	140
Kdyně	2	51
Nové Město nad Metují	3	107
Čejkovice	1	100
Výrov	1	195
Zvíkovské Podhradí	1	108
Hrubá Skála	1	80
Jistec	1	83
Hořálka	1	70
Červená nad Vltavou	2	166
Velká Roudka	1	70
Vápenný Podolá	1	55
Prostřední Bečva	1	65
Ovčáry	1	50
Mašov	1	64
Štědronín	1	45
Rokytno	2	42
Staré Hamry	1	45
Proseč	1	43
Dolní Bečva	2	80
Česká Skalice	1	44
Ládví u Stránčic	1	30
<i>Celkem</i>	<i>54</i>	<i>2694 (správný součet: 2794)</i>

17 Zdroj: *Tamtéž.*

Profesní zastoupení a plánované počty účastníků Zotavovací akce 1944¹⁸

Profesní odvětví	Počet účastníků	V procentech	V procentech (správný přepočet)
Kovoprůmysl	21 726	51	49,5
Hornictví	5112	12	11,6
Chemický průmysl	1981	4,65	4,5
<i>Zbrojní průmysl</i>	<i>28 819</i>	<i>67,65</i>	<i>65,7</i>
Textilní průmysl	1790	4,2	4,1
Koždělný průmysl	1385	3,25	3,2
Zpracování kamene a zeminy	1129	2,65	2,6
Stavebnictví	477	1,12	1,1
Potravinářství	294	0,69	0,7
Papírenství a tisk	294	0,69	0,7
Dřevozpracující průmysl	383	0,9	0,9
<i>Válečně důležité podniky</i>	<i>5752</i>	<i>13,5</i>	<i>13,1</i>
Českomoravské dráhy	2450	5,75	5,6
Veřejná správa	532	1,25	1,2
Veřejná technika	532	1,25	1,2
Pošta	532	1,25	1,2
Tabáková režie	106	0,25	0,2
Vodárny	64	0,15	0,1
Plynárny	43	0,1	0,1
<i>Veřejné podniky</i>	<i>4259</i>	<i>10</i>	<i>9,7</i>
Soukromí zaměstnanci	1597	3,75	3,6
Rezerva	2197	3,75	5,0
Němci	1260	2,9	2,9
<i>Celkem</i>	<i>43 884</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

18 Zdroj: VOA ČMKOS, f. NOÚZ, k. 217/102-18, Pracovní plán Zotavovací akce 1944 – Odkaz Reinharda Heydricha. Tabulka udává plánované počty rekreatantů, proto se výsledný součet odlišuje od údaje uvedeného výše v textu. Souhrnné kategorie „Zbrojní průmysl“, „Válečně důležité podniky“ a „Veřejné podniky“ zahrnují profesní odvětví, která v tabulce těmito souhrnným kategoriím předcházejí, a zde uvedené počty účastníků jsou tedy dílčími součty. Jelikož procentuální propočty nebyly správné, doplnil jsem do původní tabulky i třetí sloupec se současným přepočtem.

Karl Hermann Frank pověřil konkrétním provedením zotavovací akce šéfa Spojovacího úřadu k odborům Wilhelma Köstera, v roce 1944 pak převzal tuto funkci jeho nástupce Rudolf Kasper. Oba okamžitě angažovali Národní odborovou ústřednu zaměstnaneckou, která prováděla všechny administrativní a organizační úkony spojené s akcí. V roce 1944 provozovala odborová ústředna ve vlastní režii zotavovny v Luhačovicích, Věšíně, Čejkovicích, Hořálce a Ládví; celkem šlo o sedmáct objektů, dalších sedmatřicet zůstalo v režii majitelů nebo nájemců. Ze strany NOÚZ vše řídil její ústřední (od ledna 1944 generální) tajemník František Kolář, který stál v čele tohoto úřadu společně s Hanušem Březinou, tajemníkem zodpovědným za hospodářsko-finanční záležitosti. Kolář a s ním všichni ostatní funkcionáři odborové ústředny, kteří se podíleli na zotavovací akci, se jí účastnili s ohromným nadšením a nasazením. Chtěli se ukázat v tom nejlepším světle jak před okupačními orgány, tak před dělnickou veřejností.

Celá zotavovací akce byla velmi precizně naplánována. Začínala výběrem rekreatantů, který prováděly správy jednotlivých závodů za spoluúčasti závodních výborů. Výlohy, které Köster odhadoval na čtyři sta korun na osobu, měly nést závody, nepochybně se na nich ale podílela NOÚZ a podstatný příspěvek poskytovaly také nemocenské pojišťovny.¹⁹

Vybraní účastníci měli dát k dispozici své potravinové lístky (vyřizování této agendy bylo administrativně neobyčejně náročné), od Národní odborové ústředny zaměstnanecké pak dostávali jízdní řády, poukazy na volné jízdenky a na ubytování. Z těchto dokumentů nejprve využili jízdní řád, podle něhož si vyhledali vlaky, které je měly dopravit do příslušné zotavovny. Na velkých nádražích čekali zaměstnanci NOÚZ, aby jim pomohli s přestupováním. Aby je rozpoznali v davech cestujících, měli si účastníci připevnit na klop kabátu zvláštní odznak, nálepkami s logem akce měli opatřit i svá zavazadla. Z Prahy do Luhačovic jezdily zvláštní vlaky, odjezd soupravy s prvními rekreanty se stal přirozeně vítanou příležitostí k projevům. Ke zviditelnění akce sloužily i říšské a protektorátní vlajky na zotavovnách a nádražích, nápisy „Dělnická zotavovna“ (*Arbeiter-Erholungsheim*), hesla na chodbách, v jídelně a jiných společenských místnostech zotavoven. Na nádražích vyhrávaly kapely, které pak doprovázely rekreanty pochoduující do jejich nových dočasných domovů.²⁰

Po příchodu do zotavovny čekal účastníky oběd a stejně jako na nádraží proslov. Vedoucí zotavovny v něm připomínal „velkomyslný odkaz tragicky zesnulého Reinharda Heydricha“, který „umožnil tisícům českých pracujících žen a mužů, aby strávili týden spokojené dovolené v nejkrásnějších krajích naší vlasti“. Zmínil se přirozeně i o Národní odborové ústředně zaměstnanecké, „která je pověřena prováděním akce, chce také při této příležitosti ukázat, že je opravdovou organizací

19 Shrnující, úplné vyúčtování zotavovací akce se doposud nepodařilo najít. Celkové částky šly nepochybně do desítek milionů korun.

20 *Tamtéž*, k. 216/102-18, Zotavovací akce 1944 Odkaz Reinharda Heydricha, Pokyny pro vedoucí zotavoven; *tamtéž*, Hausordnung für die Erholungsaktion 1944 – Reinhard-Heydrich-Vermächtnis, Domácí řád pro Zotavovací akci 1944 – Odkaz Reinharda Heydricha.

českých lidí práce, že je jejich záštitou a oporou ve všech jejich radostech a bolestech“.²¹ Jídelna byla vyzdobena portréty Adolfa Hitlera, Reinharda Heydricha a Emila Háchy.

K obědům a večeřím hrála hudba. V obyčejnějších zotavovnách se rekreanti asi museli spokojit s všednějšími kapelami, ale třeba v luhačovickém hotelu Alexandria vystupoval R. A. Dvorský se svým orchestrem. Ten se svěřil se svými dojmy oborovému časopisu pro zaměstnance chemického průmyslu *Lučebník*: „Mezi námi a dělnictvem je ten nejlepší kontakt – všichni při koncertě zpívají s námi a nálada je každý večer obrovská. Pro nás je to to nejradostnější poslání a věřte, že si toho všichni vážíme. Hráli jsme také fotbalový zápas R. A. Dvorský proti rekreantům. Výsledek byl 4:2 pro R. A. Dvorský. Přítomno bylo všechno, co mělo v Luhačovicích ruce a nohy, a potom se o ničem jiném nemluvilo než fotbalovém zápase. Získali jsme celé stovky nových přátel z řad dělnictva. Musíme všichni s radostí říci, že je to posluchačstvo náramně disciplinované a vděčné a že mezi námi panuje kamarádský vztah.“²²

Rekreanti museli přirozeně dodržovat domácí řád, především předpisy o zatemnění, dbát pokynů správy zotavovny, starat se o čistotu, zachovávat noční i popolední klid. Směli vstupovat do všech místností s výjimkou kuchyně, skladů a prostor vnitřního provozu, mohli také využívat veškerého zařízení, například sportovních potřeb, ale nikoli výhradně a na úkor jiných. Pro případ úrazů při sportovních aktivitách byli účastníci dovolených pojištěni. Hazardní hry byly zakázány a zpívat se směly jen nezávadné písně, a to ještě jen mimo dobu odpočinku. V pokojích se nedovolovalo používat vařiče, prát a sušit prádlo, kouřit ani čistit boty – to měl provádět za mírnou úplatu personál. V zotavovnách se nesměly ubytovat ani stravovat návštěvy rekreantů. Navštívit rekreanty a debatovat s nimi, případně k nim pronášet nějaké projevy, mohl jen ten, kdo získal svolení vedoucího zotavovací akce Františka Koláře či organizačního oddělení Národní odborové ústředny zaměstnanecké.²³

Uvítání rekreantek před zotavovnou v České Skalici (Všeodborový archiv ČMKOS, fond Fotoarchiv Hanka)

21 *Tamtéž*, Zotavovací akce 1944 Odkaz Reinharda Heydricha, Uvítací projev vedoucího zotavovny.

22 Hlas o spokojenosti dělníků. In: *Lučebník*, roč. 3, č. 6 (červen 1943), s 12.

23 VOA ČMKOS, f. NOÚZ, k. 216/102-18, Hausordnung für die Erholungsaktion 1944 – Reinhard-Heydrich-Vermächtnis, Domácí řád pro zotavovací akci 1944 – Odkaz Reinharda Heydricha.

Vedoucí zotavovny měl také své povinnosti. V úvodním projevu měl rekreanty srdečně přivítat a ujistit je, že personál jim bude vycházet všemožně vstříc, musel jim však také připomenout jejich povinnosti a upozornit je ještě například na to, že nesmějí v lese rozdělovat ohně, a pokud zotavovna stála poblíž státní hranice, také na to, kam mohou chodit a kam ne. Výslovně se dokonce zakazovala spolujízda na vorech. Kromě toho měli vedoucí zotavoven dbát na čistotu a kvalitu pitné vody nebo na bezpečnost při koupání, což znamenalo zajistit, aby žádné místo nebylo pro ten účel nebezpečné a také aby neplavci a méně dobří plavci byli pod dohledem zkušenějších. Při ubytování se měli postarat, aby ženy bydlely pospolu třeba v jednom patře nebo jinak odděleném prostoru, neměli také trpět návštěvy na pokojích a vůbec nějaké prohřešky proti mravnosti. Konečně měli mít neustále všechny doklady, zásoby i finanční prostředky v pořádku, protože koneckonců kdykoli mohla přijít kontrola.

Rekreanti si mohli tedy svůj pobyt velmi dobře užít. Odmyslíme-li si projevy při nástupu a odjezdu, i ideologické působení na ně bylo celkem uměřené – a možná i proto dost účinné. Výjimku představovala opatření spojená s výročním úmrtí Reinharda Heydricha připadajícím na 4. červenec. V ten den z příkazu Františka Koláře byly vlajky staženy na půl žerdi, Heydrichův obraz ozdobily květiny a černá stuha v rohu. V místnosti, kde se tento obraz nacházel, se pět minut před polednem shromáždili všichni rekreanti, minutu před dvanáctou uctili Heydrichovu památku minutou ticha a v poledne vyslechli projev vedoucího zotavovny, který jeho text obdržel od Národní odborové ústředny zaměstnanecké. Hudby hrály v poledne a večer jen vážné melodie, kromě piva se nečepoval žádný alkohol a večer se nesměl konat žádný společenský večírek. O průběhu dne musel vedoucí zotavovny podat zprávu vedení NOÚZ.

Vedoucí zotavovny ve zmíněném projevu připomněl, že „čestí pracující lidé ... měli za života Reinharda Heydricha několikrát příležitost poznat jeho upřímné srdce a hluboké sociální citění“ a že úmrtím tohoto „velkého Evropana“ a „socialisty činu“ ztratili vlivného zastávce a opravdového přítele, který v jejich prospěch uskutečnil řadu sociálních opatření, mimo jiné velkolepou zotavovací akci. Heydrich prý postavil pracujícího člověka na první místo, odstranil nenasytné parazity a šílené hazardéry s existencí českého národa. Ač „padl bojovník za lepší příští pracujících lidí, za budoucnost socialistické Evropy ... v srdcích poctivých českých lidí žije však dále“.²⁴

Posílení propagačního a výchovného úsilí v roce 1944

V letech 1942 a 1943 v souvislosti se zotavovacími akcemi převažovaly organizační a ryze praktické propagační starosti. V prvním roce probíhaly přípravy nesporně pod velkým časovým tlakem, tehdy i následující rok navíc museli organizátoři také

24 *Tamtéž*, Zotavovací akce 1944 Odkaz Reinharda Heydricha, Druhé výročí úmrtí zakladatele zotavovací akce.

čelit šeptané propagandě. V roce 1942 se šířily zvěsti, že rekreanti budou nasazeni na žňové práce nebo na práci v Říši, v příštím roce se zase tvrdilo, že v zotavovnách bude hlad. Obě zvěsti se však ukázaly jako nepravdivé a v závodech se naopak dělníci poptávali, zda a kdy bude akce pokračovat. Takovýto vývoj usnadňoval v roce 1944 přípravy a propagaci dalšího ročníku Zotavovací akce. To, co organizátoři dělali dříve poněkud improvizovaně a v rychlosti, si nyní pečlivě promysleli a naplánovali. Zaměřovali se přitom v první řadě na zdokonalení propagačních akcí a nabídky programu pro volné chvíle v zotavovnách. Svědčí o tom dva materiály sepsané v březnu 1944 v souvislosti s těmito novými požadavky a postupy – „Náčrt propagace Zotavovací akce 1944“ a „Rámcový návrh utváření volného času rekreatantů“.²⁵

V prvním materiálu se uvádělo, že jakmile německý státní ministr v protektorátu vyhlásí konání zotavovací akce – počítalo se, že tak učiní 16. dubna 1944 – proběhne ve velkých průmyslových centrech (Praze, Mladé Boleslavi, Kladně, Plzni, Brně, Ostravě a Zlínu) za účasti pozvaných členů závodních výborů filmové matiné, na němž po přečtení příslušného prohlášení budou předvedeny oba krátké filmy o Zotavovací akci 1943. Podobná matiné pak měla být uspořádána ve dnech 23. a 30. dubna i v dalších větších městech. Do propagace se pak měl zapojit protektorátní rozhlas, který měl v dubnu dvakrát týdně v rámci dělnického vysílání přinášet krátká oznámení o konání akce, v květnu o ní informovat podrobněji a v následujících měsících (od června do září) vysílat opět jen stručné zprávy jako součást dělnického vysílání. Třináctého května měl vystoupit v rozhlase s velkým projevem generální tajemník Národní odborové ústředny zaměstnanecké František Kolář. Místní rozhlasová vysílání měla začít s propagací akce 23. dubna a pak pravidelně každou neděli přinášet nedlouhé informační zprávy na základě materiálů dodaných krajskými sekretariáty odborové ústředny. Dílenský rozhlas v jednotlivých závodech se měl připojit v první polovině května se zprávami o akci dvakrát denně

Pamětní kniha zotavovny Národní odborové ústředny zaměstnanecké na Radhošti v Beskydech (Všeodborový archiv ČMKOS, fond NOÚZ)

²⁵ *Tamtéž*, Entwurf der Propagation der Erholungsaktion 1944; *tamtéž*, Rahmenantrag der Freizeitgestaltung der Rekreanten.

Rozjásaní rekreaanti zotavovny Kopa v Ovčárech 26. června 1944 (Všeodborový archiv ČMKOS, fond Fotoarchiv Hanka)

a potom s dalšími informacemi podle potřeby, přičemž se měl držet pokynů oddělení propagandy NOÚZ.

„Náčrt propagace Zotavovací akce 1944“ počítal také s využitím speciálních tiskovin a dalších propagačních předmětů – transparentů určených k výzdobě tramvají, vlaků, nádraží, zotavoven a výloh obchodů, dále dopisních papírů a obálek, nálepek, prospektů a pohlednic, odznaků. Zvýšení zájmu veřejnosti mělo podpořit vypsání zvláštní fotografické soutěže nebo soutěže o nejlepší novinovou kurzívu, fejeton či báseň s náměty ze zotavovací akce. Pozornost měly konečně přitáhnout různé atrakce přímo v místech konání Zotavovací akce, jako například v Luhačovicích tradiční folklorní jízda králů.

O všech důležitých momentech akce, jako bylo její vyhlášení, proslovy před odjezdem vlaků s rekreaanty, její zakončení a následné zhodnocení, měl také přirozeně informovat tisk. Do 13. května měl přinášet krátké informativní zprávy, 14. května pak měl v *Národní politice*, tedy nejrozšířenějším protektorátním listě, vyjít úvodník generálního tajemníka NOÚZ Františka Koláře a v ostatních domácích denících články dalších funkcionářů odborové ústředny spolu s fotografiemi předešlých ročníků Zotavovací akce. Počítalo se také opět s natočením propagačního filmu o celé akci.

Organizátoři Zotavovací akce z oddělení Práce a radost Národní odborové ústředny zaměstnanecké si ale nedělali starosti jen o dostatečnou propagaci. Chtěli také lépe připravit její program, aby nezůstal závislý na místních improvizacích jako v minulých ročnících. Vycházeli z předpokladu, že během Zotavovací akce se její účastníci možná poprvé vymaní z vlivu rodiny a svého dosavadního prostředí, a této skutečnosti hodlali využít rovněž k výchovnému působení hudbou i mluveným a psaným slovem na více než čtyřicet tisíc českých pracujících. Péče o jejich zotavení v roce 1944 měla respektovat jejich duševní potřeby a mít přitom převážně výchovně-zábavný charakter. Neměla být individuální, ale ani šablonovitá; měla stavět na dobrovolnosti, a zároveň neztrácet vnitřní řád.

Dosavadní program, složený především z populárních koncertů, sportovních aktivit a kamarádských večírků, se měl náležitě prohloubit a obohatit o nové, vážnější pořady a prvky. Seriózněji měla být pojata už běžná ranní rozcvička, pro niž měl referát Závodní sport NOÚZ připravit takzvané rovnací cviky. Polední a večerní hudba, provázející v lehkém tónu stolování a zažívání, se měla střídát s komorními koncerty, neboť „hudba proniká do nitra člověka a promlouvá nejlépe k duši českého

dělníka“.²⁶ Úplně novou součástí Zotavovací akce se měly stát přednášky, zaměřené především na českou kulturu, české dějiny a podobně. Sestavením plánu přednášek včetně témat a řečníků, vybraných z místních vzdělavců, byl pověřen referát Osvěta pracujících. Ve větších centrech se dále plánovala pravidelná profesionální divadelní představení; očekávalo se hlavně inscenování veseloher. V místech, kde se nacházely stále biografy, se nabízela ještě možnost pořádat filmová představení. V dalších místech bez stálých biografů se měla uplatnit takzvaná putovní kina. Programovou nabídku akce si měli vzít na starost odborníci z referátů Divadlo, film a Volná chvíle. Tam, kde by se nedala uskutečnit divadelní ani filmová představení, měli se rekreatanti spokojit s kabaretními vystoupeními. Zapomenout se nemohlo pochopitelně ani na knihovny. Oproti dřívějším zvyklostem neměli účastníci zotavovacích pobytů jen číst, ale i vytvářet čtenářské kroužky a v nich diskutovat o knihách.

„Rámcový návrh utváření volného času rekreatů“ představoval zcela nepochybně značný posun ve smyslu silnějšího vzdělávacího a výchovného působení. Ale asi jen v tak velkých rekreačních střediscích, jako byly Luhačovice, se dal najít dostatek dobrovolných účastníků tak náročných pořadů. Ostatně je možné celkem oprávněně předpokládat, že většina dělníků, pracujících a žijících ve městech, dávala přednost odpočinku v přírodě. Koneckonců tento kulturní program mohl být sestaven i jen proto, aby ukázal, kolik neodkladné práce musí oddělení Práce a radost NOÚZ zvládnout.

Hlasy účastníků Zotavovací akce

Ohlasů na Zotavovací akci se dochovalo celkem dost, problematika je však míra jejich autenticity. Dá se předpokládat, že zprávy o rekreaci uveřejněné v protektorátním tisku prošly úpravou redaktorů či funkcionářů Národní odborové ústředny zaměstnanecké, a autocenzura nejspíš poznamenala i zprávy oficiálně neověřené, protože i o nich se dalo soudit, že je bude číst a hodnotit někdo výše postavený. Vždyť například ohlasy na pobyt v zotavovnách Český Šternberk a Věšín v roce 1942 někdo nejen pěkně přepsal na stroji i s průklepem (či průklepy), ale dokonce i zrcadlově přeložil do němčiny.²⁷ Konečně se nedá vyloučit ani „pomoc“ vedoucího zotavovny nebo „opisování“ jedné zprávy podle druhé – na to by ukazovaly dost podobné formulace v již uvedených zprávách z Českého Šternberka a Věšína. Ohlasy účastníků Zotavovací akce je tedy nutné brát se značnou rezervou, pokud by měly sloužit jako indikátor smýšlení a nálad rekreatů. Přesto by myslím nebylo správné považovat je za pouhý výplod manipulace a propagandy. Není nepravděpodobné, že dělníci, kteří zřejmě v hotelech a podobných zařízeních předtím mnoho nocí nestrávili, mohli být nadšeni čistotou pokojů, úslužností personálu i kvalitou jídel – a především krásou okolní přírody. Pisatelé těchto zpráv se moc nepouštěli do politiky, spíše jen zdůrazňovali, že dříve se takto dělník neměl. Ať tak, nebo

26 Tamtéž, Rahmenantrag der Freizeitgestaltung der Rekreaten.

27 Tamtéž, k. 116/102-6, Ohlasy na pobyt v zotavovnách (Věšín, Šternberk), 1942.

tak, hlasy účastníků se ovšem staly nepominutelnou součástí celkové propagace Zotavovací akce a nacistické propagandy vůbec.

Reakce rekreatantů otištěné v odborových časopisech nešetřily uznáním. Jako mimořádnou pochvalu lze hodnotit zejména opakovaná vyjádření, že dny trávené například v Bystřičce jim připadají jako mírové. „Jídla a pití dostatek a k tomu dvakrát týdně zdarma víno – ve válečné době téměř neuvěřitelné,“ nechal se slyšet jistý účastník.²⁸ Jedna dělnice si dokonce přála, aby jí řekli, „až bude konec války, my bychom se to tu snad ani nedověděli“. ²⁹ Přirozeně pak také mnozí účastníci rekreace viděli jediný nedostatek pobytu v tom, že tak brzy končí, a ujišťovali, že by přijeli příští rok znovu a že po tak krásné dovolené půjdou s mnohem větší chutí do práce.

Úplné chvalozpěvy na pobyt v Luhačovicích sepsali do památníku účastníci tamní Zotavovací akce:

„Papíru svěříme těchto
pár řádků,
tím projevujem Vám dík
na památku.

Žili jsme zde týden –
chvilí pouhou,
vzpomínat však budeme
chvilí dlouhou.

Osvěžení vracíme se ku
své práci –
Jedna žena a další
Waltrováci.“³⁰

Anebo jiný příklad:

„Jen jednou v životě jsem
dál pána,
v Alexandrii bytem byl
kde šlechta práce byla
plně ctěna
a dělník jak milionář žil.“³¹

28 VOBORSKÝ: U kamarádů v Bystřičce. In: *Kovodělník*, roč. 3, č. 7 (červenec 1943), s. 6 n.

29 TÝŽ: Bystřička zavolala... In: *Lučebník*, roč. 3, č. 7 (červenec 1943), s. 7.

30 STEHLÍK, František: Památník – kytička vzpomínek z dělnické dovolené: Účastníci Zotavovací akce Odkaz R. Heydricha píší do památníku. In: *Kovodělník*, roč. 3, č. 8 (srpen 1943), s. 6.

31 Tamtéž.

Dělníci při líčení svých dojmů z akce také vychvalovali současné poměry, a zvláště péči Říše o dělnictvo vůbec. Adolf Minder z pražského Aera, který jako šofér projel mnoho zemí, ocenil Zotavovací akci a poznamenal, že nikde není o dělníky tak postaráno jako v současném Německu. Jen německý národní socialismus totiž může dělnickému lidu dát to, co mu už dávno patří.³² Máňa Hrabová z Českomoravských strojů zase prohlásila: „Vážím si toho dobrodiní, co pro nás dělníky Říše dělá.“³³ Zaměstnanec čistírny K. Hložek se nechal slyšet: „Přál bych si, aby to tu viděli, jak se máme dobře, všichni nevěřící. Kdyby to viděl ten Beneš v Londýně, co pro nás Říše ve čtvrtém roce války dělá, jistě by mu pukla žluč. Nikdy bych nechtěl, aby se vrátila republika, staré svinstvo partajnické a nepořádek.“³⁴

Pochvalné uznání současných poměrů se spojovalo nikoli překvapivě s antisemitismem: „To si Židi jistě nemyslí, že tady se jednou budou zotavovat dělníci.“³⁵ Již zmíněná Máňa Hrabová si na dovoleně vzpomněla, že když pracovala v židovském podniku, nevyplatil jí pan šéf mzdu nikdy řádně, vždycky jí něco pod nějakou záminkou strhnul: „Dřív jsem se cítila jako židovský otrok, dnes žijeme jako lidi.“³⁶ Antisemitismus nepochybně nebyl v této době vzácný, stejně tak je ale možné si představit, že tyto antisemitské poznámky připisovali redaktori, kteří jistě nejlépe věděli, co si má dělník myslet. Ani při jiných příležitostech si útoky na Židy nedali ujít.³⁷

Dovolená jako součást ideologického působení na dělnictvo

Není sporu o tom, že Zotavovací akce vyvolala značný ohlas a získala si vcelku širokou popularitu. Zapojil se do ní poměrně velký počet dělníků; připočteme-li k těm, kteří na dovolenou skutečně odjeli, i zájemce, kteří nebyli vybráni, došli bychom k číslu nejméně sto tisíc osob. O těchto dovolených se navíc jistě mluvilo na pracovištích i v domácnostech. Určitě se našli tací, kterým nepřípadalo správné přijímat podobné dary z rukou okupantů, ale kolik takových lidí bylo, se přirozeně nedá už zjistit. Spíše se však zdá, že si s tím většinou zas moc hlavu nelámali, a jistě se ozývaly argumenty, že co sníme my, nezůstane pro Němce. Pokud také vím, nebyl po válce za účast v Zotavovací akci nikdo postižen, i když zde by bylo záhodno asi provést rozsáhlejší průzkum v podnikových archivech. Ani funkcionáři Národní odborové ústředny zaměstnanecké, kteří akci organizovali, nebyli kvůli ní nějak popotahováni, ačkoli každý aktivistický článek byl po osvobození pečlivě registrován a vyšetřován.

32 Kokořín, středisko dělnické rekreace. In: *Tamtéž*, č. 6 (červen 1943), s. 7.

33 VOBORSKÝ: U kamarádů v Bystřičce.

34 *Tamtéž*.

35 Čeští dělníci a dělnice v zotavovně ve Věšíně. In: *Peněžní a pojišťovací zaměstnanec*, roč. 2, č. 8 (srpen 1942), s. 7.

36 VOBORSKÝ: U kamarádů v Bystřičce.

37 V dané souvislosti viz např. Dělnictvo z kovoprůmyslových závodů v Luhačovicích. In: *Kovodělník*, roč. 2, č. 7 (červenec 1942), s. 8 n.

Dovolená jako taková nebyla pro české pracující něčím úplně novým. Všechny volné dny, které přicházely v úvahu, však většinou nejspíš zase trávili nějakou prací doma nebo na venkově u příbuzných, kteří potřebovali pomoc při žních. Ještě varianty, o nichž uvažovaly odborové organizace na počátku války a které byly přiměřené jejich možnostem, byly poměrně skromné. „Dovolená s Heydrichem“ však nabídla úplně jiné zážitky – aniž by rekreanti museli obětovat jedinou korunu, ocitli se na místech, kam dříve mohli jen „páni“, dělali totéž co oni, bavili se bez každodenních starostí... Už ten pocit musel stát za to. Není divu, že se jím mnozí nechali oslnit.

Nacistické propagandě pak stačilo jen poukazovat na rozdíly mezi dřívějšími poměry – kdy se dělník musel jen hrbít, pracovat a stejně třel bídu s nouzí, kdy odborové organizace bojovaly se zaměstnavateli a také mezi sebou, ovšem jen s minimálním prospěchem pro dělníka – a mezi současným stavem, s příslušným odkazem na úlohu Židů. Dokonale to vyjádřil například Rudolf Kasper v květnu 1944: „Židokapitalistické modly padly. S nimi padla také četná jejich zařízení a zvyklosti. Z dřívějších domén bohatců staly se nyní zotavovny pro dělníky. Velký počet Židů a jiných zahalečů, kteří rok od roku střídali lázně, byl vystřídán lidmi práce. V těchž místech, kde se kdysi roztahovali parazité lidstva, odpočívají dnes muži a ženy, kteří potřebují zotavení, jejichž ruce jsou poznamenány jizvami a mozoly a jejichž pěsti jsou zvyklé držeti sekeru nebo kladivo. Lidé, v jejichž tvářích jsou vepsány zážitky práce. Pobyt v letoviscích a lázních není již žádnou privileji několika vyvolených, ale je otevřen také méně majetným, především dělníkům, pro něž jen to nejlepší je dost dobré.“³⁸

A o čem jiní jen mluvili, jsme my uskutečnili, dodával Kasper. Nedávné změny se pak běžně hodnotily jako „socialismus činu“. Toto nanejvýš oblíbené sousloví se začalo používat ve vztahu k zastupujícímu říšského protektora Reinhardu Heydrichovi a s jeho osobou bylo také nejvíce spojováno.

Dovolená byla navíc prezentována jako současná odměna pro ty, kteří pracovali v těžkých, nebezpečných a válečně důležitých oborech, ale zároveň jako příslib do budoucnosti – po válce (která byla Říši vnucena, jak se nabízelo hned připomenout) „budou takové dovolené úplně běžné jako projev nového sociálního myšlení a jeden z pilířů ve stavbě nového sociálního pořádku, po kterém nikdo netouží více než pracující člověk“.³⁹

Jak se změnila doba, tak se změnil i český dělník. Už nepatřil jako v demokracii k opovrhovaným členům společnosti – naopak se těšil obecné vážnosti jako jeden z jejích nejvýznamnějších členů. O tom svědčila i skutečnost, že Vůdce pocítil nejvyšším válečným vyznamenáním zbrojařského dělníka.⁴⁰ Ve své výkonnosti se český dělník vyrovnal německým „kamarádům práce“ – tak ho hodnotili i sami představitelé Říše. „Práce je česká válečná fronta, fronta cti a pracovního hrdinství. Musíme

38 KASPER, Rudolf: Zotavovací akce 1944. In: *Kovodělník*, roč. 4, č. 5 (květen 1944), s. 1 n.

39 Zotavovny pro dělníky otevřeny. In: *Tamtéž*, roč. 4, č. 6 (červen 1944), s. 2.

40 Viz Nacionálně socialistické hodnocení dělnické práce. In: *Lučebník*, roč. 2, č. 6 (červen 1942), s. 2.

dbát pevných zásad, musíme být hodni těch vojáků, kteří obětují pohodlí, krev i zdraví, aby ubránili Evropu před bolševickou ničivou silou odvěkého satanského zla. Místo pušek, kulometů a granátometů svíráme pevně v rukou kladiva, lopaty, kosy a pluh nebo pero. Bojujeme sice s velmi rozdílnými zbraněmi, ale máme s vojáky Adolfa Hitlera jeden cíl: vítězný konec této války, který přinese rozkvět celé Evropy,“ psalo se emphaticky v odborářském časopise.⁴¹ Sečteno a podtrženo, český národ se díky svému dělnictvu včlenil do socialistické Nové Evropy.

Tak by se asi dala shrnout propaganda německých nacistů a jejich českých přísluhovačů vůči dělnictvu, která ve značné míře využívala motiv Zotavovací akce Reinharda Heydricha. Její vliv se přirozeně nedá přesně změřit, dá se však předpokládat, že nebyl zanedbatelný. A je možné si také klást otázku, jakými cestami se o několik let později „dovolená s Heydrichem“ proměnila v „dovolenou s Andělem“.⁴²

Tato studie vznikla jako součást projektu Grantové agentury ČR č. 13-102795 „Průmyslové dělnictvo v českých zemích v letech 1938–1948“.

41 Z české fronty práce nebude desertérů. In: *Tamtéž*, roč. 3, č. 3 (březen 1943), s. 3.

42 Viz ČORNEJOVÁ, Alžběta: *Dovolená s poukazem: Odborové rekreace v Československu 1948–1968*. Praha, Academia 2014.